

emigrációnak köszönhetően, hanem az abban résztvevők ellen sikeresen fellépők uralkodói kegylánc elnyerési gyakorlata is továbbélt a XVIII. század első felében, melynek leglátványosabb esete a Péro-lázadás leverésében érdemeket szerzettek kitüntetése.

Kincses Katalin Mária

JEAN-PIERRE BOIS

L'ABBÉ DE SAINT-PIERRE. ENTRE CLASSICISME ET LUMIÈRES

(Champ Vallon, Paris, 2017. 361 o. ISBN 979-1026705116)

A neves francia hadtörténész, Jean-Pierre Bois a Nantes-i Egyetem professor emeritusa,¹ legújabb könyvét az európai békegondolat egyik leghíresebb kora újkori gondolkodójának Saint-Pierre apátnak szentelte. Az európai egység eszméje apostolának is tartott, igen gyakran idézett, de csak nagyon felületesen ismert szerző életéről ez az első tudományos igényű összefoglaló jellegű munka. Elgondolkodtató, hogy miért kellett ilyen sokáig várni az olvasóknak, hogy kézbe vehessék ennek a rejtélyes életű szerzőnek a pályafutását leíró munkát? Erre a költőinek is tekinthető kérdésre a könyvet figyelmesen átolvasva számos konkrét választ lehetne megfogalmazni. Egyfelől Saint-Pierre apát esetében a kutatás akadályát nem a források hiánya, hanem azok elképesztő bősége okozta. A szerző valóságos grafomán alkat volt és óriási saját kezű és másolatban fennmaradt kéziratmennyiséget hagyott maga után, amelyről a kötet bibliográfiájában is meggyőződhetünk. A szerző kézíratainak jelentős részét elsősorban normandiai levéltárakban (Archives départementales de la Manche, Archives départementales du Calvados és az Archives départementales de la Seine-Maritime) és a neves párizsi Bibliothèque nationale de France könyvtár kéziratárában (Mémoires de l'abbé de Saint Pierre) őrzik, más részeket számos további francia (például Bibliothèque municipale de Rouen) vagy külföldi könyvtárban és archívumban lehet megtalálni. Óriásira becsülhető a szerző kiterjedt levelezése is, amelynek a tudományos igényű feldolgozása jobbra még várat magára. További nehézséget okoz Saint-Pierre abbé nehezen olvasható kézírása és különlegesen száraz stílusa, amelyet életrajzírója az ókori sztoikus filozófusokéhoz hasonlított. A megfelelő kritikai kiadás híján ebben a tengernyi kéziratanyagban a kutatók eddig elsősorban résztanulmányokkal járultak hozzá Saint-Pierre apát életművének megismertetéséhez és szintézisre csak kevesen vállalkoztak.

Bois professzor egyik néhány éve megjelent munkájában, béke eszméjének és a békekötéseknek szentelt kötetében (La Paix, Paris–Perrin, 2012.) már részletesen kifejtette az e témáról vallott nézeteit. Röviden összefoglalva, a békét a történelem állandó elemének, a háborúk tulajdonképpen céljának tekinti, amely hosszú folyamat eredményeképpen alakult ki az európai földrészen. Kezdetben a békekötést nehezítette az a tény, hogy azt az uralkodók személyes ügyüknek tekintették. A békerendszerek másik problémás jellemzője a területi jellegű ügyek sokasága volt, hiszen az uralkodók elsődleges célja hatal-

¹ Lásd ehhez egy korábban vele készített interjút: *Tóth Ferenc*: „A hadsereg szociális nézőpontú tanulmányozásától a hadművészet története felé.” Bemutatjuk Jean-Pierre Bois hadtörténészt, a Nantes-i Egyetem professzorát, *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 4. sz. 995–1011. o.

muk növelése volt, ami persze újabb és újabb konfliktusok kialakulását eredményezte. A kora újkorban lassan alakult ki a békeszerződések rendszere, szerkezete, ezen belül pedig a békekongresszusok intézménye, amely a békekötés legfőbb színterévé és szervezőjévé vált. A kongresszusok résztvevői nem katonák voltak, hanem diplomaták, olyan egyházi emberek és tudósok, akik személyes érintkezése alakította ki a béketárgyalások intézményes formáit, módszereit, közös nyelvét (kezdetben a latint), valamint a személyes érintkezés szabályait. Kialakult az államok és nemzetek közötti érintkezés jogi rendszere, a *ius gentium*, amely a kora újkorban felváltotta az addigi, az uralkodók magánügyeként kezelt nemzetközi érintkezés rendszerét. Az országok közötti béke megteremtésének és megtartásának lehetőségére idővel változó elképzelések születtek. Az első modell szerint egy jelentős európai uralkodó volt hivatott arra, hogy a békét garantálja. A kérdés, hogy ki is legyen ez az uralkodó, persze problémát jelentett. A XVI. században a pápa nem rendelkezett jelentős hadsereggel, valamint a reformáció után már egész Európára érvényes tekintéllyel sem. A Habsburgok (V. Károly) ugyan ekkor még birtokolták hatalmas birodalmukat, de végül éppen ez a birodalom bizonyult kezelhetetlenül nagynak, és főként ez vezetett annak kettéosztásához, ami gyakorlatilag az „univerzális monarchia” elképzelésének a végét is jelentette. A véres harmincéves háború pedig végleg eltüntette az európai hegemoniát megvalósító hatalom képét. Az ezt követő második modell a területi egyensúly elvére épített. A vesztfáliai béke (1648) után Európa nagyhatalmai – Franciaország, Spanyolország és a Habsburg Birodalom, majd az utrechti béke (1713) után Anglia is – közötti kényes egyensúly biztosította az európai békét. Az európai államok történetében először fordult elő, hogy közös tárgyalások – békekongresszus – útján igyekeztek rendezni vitás kérdéseiket. A tárgyalások legfontosabb eszköze a területcseré lett (például Elzász), amelyet nemcsak az uralkodók, hanem az érintett területen élők is elfogadtak. A nagy államrendszerek létrejöttével az államérdek került előtérbe. Az 1668–1748-as időszakban az európai egyensúly átalakult. A vesztfáliai béke rendszere közösen elfogadott alap lett és a határok megszilárdultak, a területek cseréje helyett inkább az erődök váltak az alku tárgyává. A XVIII. század második felében felbomlott ez az egyensúly, majd a francia forradalmi és napóleoni háborúk utáni bécsi kongresszussal (1815) megjelent a harmadik modell, amely a nemzetek közötti együttműködésre építve képzelte el az európai béke megteremtését és megtartását. Ebben a folyamatban fontos állomást képviselt az utrechti békekongresszus (1713), amelynek egyik résztvevőjeként és az örökbéke tervezetének eredeti gondolkodójaként vált híressé a könyv főhőse Charles-Irénée Castel de Saint-Pierre (1658–1743).

A két korszak határmezsgyéjén élt Saint-Pierre apát pályája a normadiai végekről indult, ahol a Cherbourg melletti Saint-Pierre-Église faluban látta meg a napvilágot. A hadtörténet iránt rendkívül fogékony Jean-Pierre Bois kiválóan ábrázolja a családi hátterét, amelyhez számos neves francia katona is tartozott. Anyai ágon a kiterjedt Bellefonds családhoz tartozott, így rokonságba került nemcsak neves Bernardin Gigaut de Bellefonds marsallal (1630–1694), hanem XIV. Lajos másik neves hadvezérével, Claude Louis Hector de Villars-ral is. Saint-Pierre apát gyermekéveiről keveset tudhatunk, viszont az életrajz annál részletesebb korrajzot nyújt a XVII. századi normandiai vidéki életéről, amelyben nevelkedett. Jezsuita neveltetésének köszönhetően széleskörű műveltségre tett szert és a katonai pályára egészségi okok miatt alkalmatlan fiatalember az egyházi pályát választotta. 1681-ben több fiatal normandiai barátjával, későbbi tudóstársaival közösen Párizsba költözött,

ahol a Quartier Latin egyik szimbolikus utcájában, a rue Saint Jacques-on rendezkedett be. Itt hamarosan ismertté vált a kor befolyásos mecénásainak szalonjaiban és bekapcsolódott a szellemi élet központjának számító Francia Akadémia munkájába és hamarosan, 1695-ben akadémikusnak választják. A fiatal akadémikus így gyorsan bekapcsolódott a párizsi tudományos társasági életbe, amelynek következtében ismertté és elismertté vált. Pályája elején különösen sokat köszönhetett barátainak: Pierre Varignon (1654–1722) matematikusnak, René-Aubert Vertot (1655–1735) történésznek és főleg Bernard Le Bovier de Fontenelle (1657–1757) írónak, akik a Francia Akadémia befolyásos tagjai közé tartoztak. A francia metropoliszban Saint-Pierre apát megismerkedett a kor legfontosabb szellemi irányzataival és aktívan részt vett azok zajos vitáiban, mint például a janzenisták és jezsuiták közötti, vagy a Régiek és Modernek között zajló szellemi küzdelmekben.

Ebben a szellemi pezsgésben kezdett el foglalkozni – jóval az utrechti békekonferencia előtt – az örökbéke gondolatával. Amint a könyv szerzője is bemutatja, Saint-Pierre apát jól ismerte a gondolat európai előzményeit, amelyek közül Maximilien de Béthune (1560–1641), Sully hercege által írt, sokáig IV. Henrik királynak tulajdonított egységes Európa-tervezetet szokták kiemelni. Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni – mutat rá Jean-Pierre Bois – a korban virágzó politikai, jogi, közgazdasági és történeti irodalom mellett az utópia rendkívül népszerű műfajára, amelynek kiváló képviselője volt például Leibnitz és William Penn. A kötet rámutat Saint-Pierre apát örökbéke tervezete (*Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*. Utrecht, 1713.) különféle változatainak különbségeire, a szerző gondolkodásának fejlődésére és különösen a kor neves gondolkodóival való levelezésének hatásaira. Polignac bíboros titkáraként vett részt a spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti békekonferencián, és az itt szerzett élményei hatására publikálta a tervezetét, amelyet többször is kijavított, átírt és több változatban is megjelentetett. A munka változatos visszhangját bemutatva a szerző nagy hangsúlyt fektet a Leibnitzel folytatott levelezés hatásának tárgyalására. A mű filológiai alaposággal tárgyalt korabeli recepcióján túl Jean-Pierre Bois könyve kiválóan rámutat annak legmodernebb gondolataira, amelyek révén egészen korunkig az Európai Unió egyik legtokéletesebb előképének számít.

A szerző egyedi munkái és módszerei alapján nehezen sorolható be a kor két nagy szellemi áramlatához – a klasszicizmushoz és a felvilágosodáshoz – ezért is találó a könyv alcíme. XIV. Lajos halála (1715) után udvari papként szolgált a régenscsaládnál, és igyekezett az új francia kormányzatot megnyerni reformjainak. Rendkívül széles körű publicisztikájával, hatalmas műveltségével kétségkívül jelentős hírnevet szerzett magának, és továbbra is részt vett a fontosabb akadémiai vitákban. A Régiek és Modernek egyik vitája során a korábbi francia kormányzatra vonatkozó túlzott kritikája miatt 1718-ban kizárták a Francia Akadémiából. Ezt követően új utakat keresve Pierre Joseph Alary megalapítja a Club de l'Entresol nevű reformkört, amely később a francia felvilágosodás korai képviselőinek kedvelt találkozóhelyévé vált. Ebben a think-tank-ben tartott megbeszélések és viták hatására születtek később Saint-Pierre abbé leghíresebb értekezései, köztük az örökbéke tervezetének „újtöltött” változatai. Egyéb politikai, filozófiai, történelmi, közgazdasági tervezetei mellett született változatos munkáiban számos radikális egyházi reformgondolatot – mint például a katolikus világi papok cölibátusának eltörlése – is megfogalmazott. Élete végén megismerkedett az ifjú Jean-Jacques Rousseau-val, akire jelentős hatást gyakorolt személyisége és munkássága. Saint-Pierre apát életének és munkásságának bemu-

tatása után, a szerző egy külön fejezetben megemlékezett műveinek a XVIII. századtól egészen napjainkig tartó hatásáról.

Az igényes stílusban elkészített kötet gazdag bibliográfiával és jegyzetapparátussal rendelkezik. A pontos személynévmutató segítségével a kötet hasznos kézikönyv lehet a történészek, egyetemisták és a korszak iránt érdeklődő olvasók számára is. A kötet sikerét jelzi, hogy a közelmúltban elnyerte a Francia Akadémia rangos életrajzi különdíját (*prix de la Biographie*).

Tóth Ferenc

KOVÁCS ISTVÁN

„ÉRDEK ÉS SZERETET”

Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849

(Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2016. 526 o. ISBN 978-615-5465-76-5)

Újabb könyvvel jelentkezett az 1848–49. évi magyar szabadságharc történetének „lengyel szakos” kutatója, Kovács István. Ez szinte már megszokottnak mondható, hiszen 2014-ben ugyanő József Bem tábornokról adott ki egy új biográfiát, majd 2015-ben *Honvédek, hírszerzők, légionisták* címmel, az elmúlt harminc év kutatási eredményeit összegző, minden eddiginél részletesebb életrajzi lexikon került ki műhelyéből.¹ Ezúttal a kutatásai során fellelt, eddig kiadatlan, öt korabeli visszaemlékezés kéziratát rendezte sajtó alá, és emellé válogatott másik hat, valamilyen formában ugyan már általa megjelentetett, de kevésbé ismert memoárt. Összesen tehát tizenegy lengyel szabadsághős visszaemlékezését olvashatjuk a kötetben. Ezek közül kiemelkedik Zygmunt Miłkowski több mint száz oldalas, a lengyel légió magyarországi tevékenységét összefoglaló emlékirata.

A szerző – saját megfogalmazása szerint – egy „memoár-antológia” formájában adja közre a több évtizedes kutatásai során összegyűjtött kéziratokat. Természetesen gondot fordít a szöveg megértését segítő magyarázó lábjegyzetekre, valamint a kötet elején elhelyezett bevezető tanulmány (*Az emlékiratok keletkezésének történelmi háttere*) is segíti az olvasót a memoárok megértésében. Ebben Kovács alaposan felvázolja az emlékiratok keletkezésének történelmi hátterét. Sorra veszi a korabeli lengyelség alapvető problémáit, bemutatja a megszüntetett lengyel állam újbóli feltámasztásának reményével síkra szálló hazafiak törekvéseit. Különösen érdekes az Osztrák Császársághoz tartozó Galícia 1830 és 1848 közötti történetének összefoglalása, mivel e témáról kevés magyar nyelven elérhető ismeretünk van. A szerző bemutatja az 1830–31-es lengyel szabadságharcot követő évek galíciai szervezkedéseit, az 1846. évi „Grande Peur” időszakát, amikor a császári adminisztráció hathatós közreműködésével a helyi parasztság a lengyel nemesség ellen fordult és vérbe fojtotta a tervezett lengyel nemzeti felkelést.

A bevezető tanulmány után sorra olvashatjuk a memoárokat, amelyek többsége egy-egy nagyobb munka a szabadságharcra foglalkozó, a szerző által kiválasztott és

¹ *Kovács István: Bem tábornok. Az örök remények hőse. Budapest, 2014.; Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849. Szerk. Kovács István. Budapest, 2015.*